

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН СУЧАСНОСТІ: ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР

Шаповалова А. М.

ВСТУП

У сучасному ландшафті глобального управління динаміка між державою та церквою перетворилася на ключову арену політичного дискурсу та суспільного контролю. Цей зв'язок, який часто переплітається з історичною спадщиною та сучасними ідеологіями, формує контури державної політики, суспільних норм та індивідуальних свобод. Розуміння поточних питань державно-церковних відносин має першочергове значення, оскільки воно розкриває напругу між світським управлінням і релігійним впливом, пропонуючи зрозуміти тонкий баланс між державною владою та релігійною автономією.

У центрі дискурсу лежить фундаментальне питання відокремлення чи співпраці між державними установами та релігійними організаціями. Ця дихотомія є не лише теоретичною, але глибоко резонує у практичній політиці, впливаючи на такі сфери, як освіта, охорона здоров'я та громадянські права. Важливість цієї теми підкреслюється її впливом на основоположні принципи демократії, включаючи свободу совісті, рівність перед законом і захист прав меншин. Оскільки суспільства борються з плюралізмом і різноманітністю, розмови про державно-церковні відносини стають дедалі складнішими, що вимагає нюансованих підходів для підтримки як конституційних принципів, так і релігійних свобод.

Простежуючи історичну еволюцію цих відносин, від теократичного домінування до появи світських моделей управління, ми отримуємо уявлення про те, як суспільні норми та політичні ідеології сформували межі державного та церковного впливу. Такі історичні перспективи є необхідними для розуміння основ, на яких будуються сучасні дебати та політика, пропонуючи контекстуальний фон, на якому можна аналізувати поточні виклики.

Політичний вимір церковно-державних відносин охоплює формування державної політики, законодавчої бази та ставлення суспільства, які визначають межі між релігійною автономією та державним втручанням. Ці міркування підкреслюють постійну актуальність відносин між церквою та державою у формуванні структур управління та захисті індивідуальних свобод у сучасних демократіях.

Поточні питання державно-церковних відносин представляють критичний момент у поточній еволюції систем управління в усьому світі. Досліджуючи політичні виміри цих відносин, ми можемо прояснити складність сучасного державного управління, збереження прав особистості та культивування інклюзивних суспільств серед різноманітних релігійних ландшафтів. Коли ми долаємо ці виклики, вдумливе дослідження динаміки між державою та церквою слугує не лише для прийняття політичних рішень, але й для підтримки принципів плюралізму та демократичного управління у все більш взаємопов'язаному світі.

1. Історична ретроспектива відносин суспільства і церкви

Взаємовідносини суспільства і церкви є важливим аспектом історії культури та соціального розвитку. Ця взаємодія здебільшого відображає складний і динамічний процес, в якому обидві сторони впливають одна на одну, формуючи величезний вплив на ідентичність, цінності та норми суспільства. Однак, ці взаємовідносини часто характеризуються не лише співпрацею, а й конфліктами, що відображають різноманітні аспекти влади, моралі, культури та політики.

У давні часи, особливо в період античності та середньовіччя, церква виступала як ключовий центр не лише духовної, але і соціальної організації. Вона забезпечувала стабільність у суспільстві, впливаючи на формування моральних норм, освітній процес та політичні рішення. Однак взаємодія церкви зі світською владою не завжди була гладкою, адже вона часто супроводжувалася конфліктами щодо влади і впливу на суспільні процеси.

Як слушно зазначає К. Лазор: «У середньовіччі формування теорії двох сфер – світської («кесаревої») і духовної («божої») – стало ключовим аспектом взаємодії між церквою та державою. Ця концепція значно вплинула на правову та політичну думку, зокрема у період середньовіччя, що охоплює змінні епохи від Римської імперії у V ст. до епохи Реформації у XVI ст. Ця релігійна доктрина стосувалась організації суспільного життя, права та політики і залишає вплив на сучасні відносини між церквою та державою з відповідними адаптаціями¹.

Основи політичної думки середньовіччя сформувалися в дискусіях з теологічною доктриною, які охоплювали широкий спектр питань, таких як відносини між правом і релігійними нормами, розрізнення правового порядку і релігійної моралі, та уявлення про цінності політичної діяльності, що базуються на вірі, сумлінні, справедливості

¹Лазор К. П. Процес взаємодії церкви та інститутів державної влади: історія та сучасність. Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 48. С. 317–323.

та інших моральних принципах. Філософи, схоластики та релігійні діячі середньовіччя, такі як Ансельм Кентерберійський, Альберт Великий, Дунс Скот, Тома Аквінський, Августин Блаженний, Вільям Оккам, Марселій Падуанський та інші, заклали фундаментальні основи релігійної доктрини.

У їх творах розглядалися ідеї державного суверенітету, свободи совісті, рівності людей, необхідності відмови від насильства і абсолютизації церковної влади, а також важливість дотримання принципів моральної поведінки. Вони внесли значний внесок у формування образу середньовічного суспільства і його ставлення до етичних, юридичних та політичних питань².

У період Реформації в Європі стали актуальними не лише релігійні та церковні питання, а й ширші суспільно-політичні та економічні трансформації. Економічні зміни, що відбувалися, включали перехід від феодального до капіталістичного способу виробництва, що стимулювало розвиток техніки, науки, торгівлі та мистецтва. Великі географічні відкриття значно розширили рамки відомого європейцям світу, що сприяло формуванню нових міжнародних економічних і культурних зв'язків.

Ідеологи буржуазії відкидали середньовічні ідеї аскетизму і містицизму, а також сліпого підпорядкування церкві. Вони підтримували гуманістичні цінності, такі як прагнення до земного успіху, індивідуалізм та прояв творчих здібностей. Цей період також характеризувався активним розвитком політичної філософії. Ідеї Нікколо Макіавеллі про автономію політичної сфери та відповідальність політиків перед державою та суспільством стали важливими для формування нових політичних практик.

Як пише М. Рибачук: «З початку Середньовіччя до наших днів уявлення про церкву, тобто релігійні об'єднання, практично не зазнали змін. У той час, у XVII–XVIII століттях, уявлення про суспільство передбачало, що держава, як управлінський орган, підкорялася приватним інтересам, що домінували у громадянському суспільстві. Громадянське суспільство охоплювало сферу відносин, таких як ринкові, майнові, моральні, сімейні та релігійні, що мали бути незалежними від державного втручання. Це суспільство розглядалося як область, в якій реалізувалися інтереси окремих особистостей та їх об'єднань, взаємовідносини між виробниками і споживачами. Тут мова йде про правову, конституційну державу, що визнавала певну сферу

² Cruх R. Is Separation of Church and State a Relic of the Past? Atoday. 2023. URL: <https://atoday.org/is-separation-of-church-and-state-a-relic-of-the-past/> (дата звернення: 22.06.2024)

самовизначення і самовираження особистості та об'єднань, у яку держава не мала права втручатися³.

Одноєю з ключових проблем тогочасної політичної думки була проблема взаємин між особистістю і державою. Теорія «природних прав» аргументувала рівність людей, підтримувала свободу переконань, недоторканість особи та власності. Ці ідеї вплинули на формування сучасних демократичних цінностей і принципів правової держави.

У взаємодії церкви і суспільства виникало безліч проблем, які відображали складність їхніх взаємин та соціокультурні зміни.

Політичний вплив церкви. У середньовіччі і ранньому Новому часі церква мала значний політичний вплив, що часто призводило до конфліктів із світськими установами. Спроби церкви контролювати державну владу і впливати на політичні рішення часто викликали супротив і реакцію з боку монархів та інших політичних лідерів.

Фінансові вимоги та обтяження. Церква у середньовіччі збирала десятину та інші обов'язкові пожертви від вірян, що часто спричиняло соціальні напруження та невдоволеність населення. Реформатори рухів, які підкреслювали прозорість і відкритість фінансових операцій церкви, виступали проти цього впливу.

Релігійна терпимість і конфесійні конфлікти. Реформація призвела до глибоких релігійних розбратів і конфліктів між католицькою церквою та новоствореними протестантськими конфесіями. Ці конфлікти мали не лише релігійну, а й політичну і соціальну компоненти, що призводило до масових війн і соціальних потрясінь.

Секуляризація та втрата впливу церкви. У новому часі процес секуляризації призвів до поступового зменшення впливу церковних структур на політичне і соціальне життя. Це викликало реакцію з боку церкви і намагання зберегти свій вплив через нові стратегії і адаптацію до змінюючихся умов.

Моральні стандарти і суспільні норми. Церква традиційно виступала як каталізатор моральних стандартів у суспільстві. Проте з розвитком суспільства і зміною соціальних цінностей виникали конфлікти між церковними та секулярними уявленнями про етику, сексуальність, виховання тощо⁴.

Історична ретроспектива відносин суспільства і церкви виявляє глибокі трансформації і складні взаємодії, що відбувалися протягом

³ Рибачук М. Громадянське суспільство і церква. *Сучасна українська політика*. Політики і політологи про неї. 2004. Вип. 5. С. 12–23.

⁴ Володимир А. Т., Майя І. В. Проблеми відносин між церквою і державою. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2018. № 3(38). 119–130.

століть. Починаючи з періоду середньовіччя, церква відіграла центральну роль у формуванні культурних, моральних і соціальних норм суспільства⁵. Її вплив охоплював не лише духовні справи, а й політичні рішення, що часом призводило до конфліктів із світською владою.

Реформація XVI століття відкрила нові горизонти для взаємодії церкви і суспільства. Виникнення різних протестантських рухів і конфесій привело до розшарування християнської спільноти і започаткувало довготривалі релігійні конфлікти. Саме цей період став початком процесу секуляризації, коли церква втрачала свій колишній вплив на політичне життя і стосунки у суспільстві.

У новітні часи секуляризація і сучасні тенденції глобалізації спричинили додаткові зміни у відносинах церкви і суспільства. Церква, залишаючись важливим аспектом культурного і соціального життя, адаптується до нових викликів і виступає за підтримку гуманістичних цінностей, прав людини і соціальної справедливості. Водночас, церковні установи стикаються з викликами секуляризації і втрати впливу в різних сферах життя суспільства.

2. Політичний вимір відносин церкви та держави

Політичний вимір відносин між церквою і державою є складною та важливою проблемою в політичній теорії і практиці. Ця тема стосується взаємовідносин між релігійними установами і владою, регулюванням відносин між релігією і політикою, а також впливом релігійних цінностей на законодавство та політичні процеси.

Сучасні державно-церковні відносини в багатьох країнах світу демонструють складність взаємодії між релігійними установами і політичними структурами. Релігія стає важливим інструментом політичної мобілізації, політичної ідентифікації та підсилювання, що змушує церкви активніше виступати з власними політичними запитамі та доктринальними установками.

За останні роки спостерігається зростання впливу релігійних груп на формулювання державної політики через активну участь у громадських дебатах, лобіюванні та політичній активності. Потенційно, це може мати значний вплив на законодавство, особливо в контексті моральних норм і цінностей, які часто базуються на релігійних принципах.

Взаємодія політики і релігії є складним і багатогранним процесом. Політика впливає на релігію через регулювання соціального життя, створення законодавчих рамок для діяльності релігійних організацій, захист прав громадян на свободу совісті, а також сприяння

⁵ Мартишин Д. Взаємовідносини держави та церкви: огляд богословської літератури. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. № 4. С. 45–51.

міжконфесійному примиренню і взаєморозумінню. У свою чергу, розвиток політичного процесу визначається взаємодією політичних сил і структур, а також впливом домінуючих духовних принципів і ідеалів у суспільстві, які частково обумовлені релігійними вченнями⁶.

Одним із фундаментальних питань у цих відносинах є питання авторитету та легітимності. Історично склалося так, що церква часто заявляла про моральну владу, що походить від божественного мандату, тоді як держава стверджує свою владу на основі правових і політичних рамок⁷. Ця напруга між духовною та світською владою призвела до конфліктів з приводу таких питань, як призначення духовенства, релігійні доктрини, що впливають на закони, і ступінь релігійної свободи в суспільстві.

Особливості відносин між церквою і державою дуже відрізняються в різних країнах і регіонах. У деяких випадках державна релігія або офіційне визнання домінуючої релігійної інституції відіграє центральну роль у формуванні національної ідентичності та управління. Наприклад, такі країни, як Англія та Данія, мають офіційні державні церкви (церква Англії та церква Данії відповідно), де глава держави є також главою церкви.

Як зауважує Є. Гнатченко: «Деякі сучасні тенденції у розвитку релігій дозволяють передбачати, що в майбутньому може збільшитися різноманіття релігійних систем, взаємодія між якими сприятиме формуванню нових якісних процесів у міжнародних відносинах. Однією з таких тенденцій є зміни у географічному розподілі різних світових релігій, зокрема християнства, ісламу та буддизму. Ця тенденція вже проявляється у посиленні ісламського впливу на країни Західної Європи, що обумовлено міграційними процесами з Близького Сходу та Північної Африки, а також у розповсюдженні християнства в країнах Сходу, таких як Японія, Китай та Сінгапур, і зацікавленості буддизмом у країнах Заходу»⁸.

Релігія впливає на суспільну свідомість через кілька основних механізмів.

⁶ Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України. Київ: Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 272 с.

⁷ Miller N. *The Religious Roots of the First Amendment: Dissenting Protestants and the Separation of Church and State*. Oxford University Press. 2012. 158 p. <https://doi.org/10.1093/ahr/118.1.177>

⁸ Гнатченко С. В. Релігія та політика у сучасному інформаційному суспільстві. С. 55–56. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/4e3d97c2-7a18-4c1e-8487-d13ebc2292f4/content> (дата звернення: 21.06.2024)

По-перше, вона виступає як ідеологічна система, що обґрунтовує та підтримує цінності суспільства, впливаючи таким чином на політичну активність та взаємини з владою. Церква, як структурована інституція, забезпечує цю функцію через свою ієрархію та вплив на суспільні практики.

По-друге, політичні сили використовують релігію для легітимації своєї влади, вбачаючи її як засіб для мобілізації громадян та зміцнення підтримки в суспільстві. Релігійні концепції часто використовуються для звернення свідомості людей на підтримку певного політичного курсу.

По-третє, віряни об'єднуються в різноманітні групи, використовуючи релігію як ідеологічний фундамент для захисту своїх інтересів у суспільстві. Церква, завдяки своїй структурі та популярності, часто виступає інструментом для організації цих інтересів та впливу на політичні процеси.

По-четверте, церква відіграє ключову роль у політичній соціалізації особистості, впливаючи на її ціннісні установки та політичні переконання через релігійне виховання та взаємодію вірян з церковними інститутами⁹.

Важливо зазначити, що довіра до церкви не завжди відображає її фактичний вплив у політиці. У багатьох випадках політична агітація з боку церковних представників вважається нелегітимною, оскільки законодавство не регулює їхню участь у політичному процесі. Незважаючи на це, священники залишаються громадянами з правом виражати свою позицію в політичних питаннях, хоча вони не можуть брати участь у виборчих процесах в офіційному статусі кандидатів чи учасників.

У наш час відносини між церквою та державою продовжують розвиватися та проявлятися різними способами в різних країнах та регіонах. Доречним прикладом є Сполучені Штати, де принцип відділення церкви від держави закріплений у Першій поправці до Конституції. Цей принцип був перевірений і витлумачений у численних судових справах, формуючи межі релігійного впливу на урядову політику і навпаки.

Інший сучасний приклад можна побачити в країнах, де іслам є домінуючою релігією, наприклад у кількох країнах Близького Сходу та Північної Африки. У цих регіонах ісламське право (шаріат) часто перетинається з державним правом, впливаючи на сімейне право, питання особистого статусу та кримінальне правосуддя. Уряди

⁹Коппель. О., Пархомчук О. Релігійний фактор в світовій політиці. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. № 46. С. 26–30.

встановлюють тонкий баланс між дотриманням релігійних принципів і забезпеченням законодавчої бази, яка поважає індивідуальні права, включно з правами релігійних меншин.

В Ізраїлі відносини між державою та юдаїзмом особливо складні через подвійну роль юдаїзму як релігії та культурної ідентичності для єврейської більшості. Держава визнає ортодоксальний юдаїзм у таких питаннях, як шлюб і навернення, що може створити напругу з неортодоксальними єврейськими деномінаціями та світськими ізраїльтянами, які прагнуть більшого релігійного плюралізму.

Крім того, роль релігійних установ у наданні соціальних послуг та участі в публічному дискурсі значно відрізняється в різних країнах. У деяких західноєвропейських країнах церкви та релігійні організації відіграють активну роль у програмах соціального забезпечення та громадській пропаганді, тоді як в інших секуляризм сильніше переважає в управлінні та суспільному житті¹⁰.

В Україні на відносини між церквою та державою глибоко вплинули історичні, політичні та культурні фактори, особливо після здобуття країною незалежності від Радянського Союзу в 1991 році. Одним із найпомітніших останніх подій у цьому контексті є надання автокефалії (незалежності) Православній Церкві України (ПЦУ) Вселенським Константинопольським Патріархатом у 2019 році. Це рішення мало значні наслідки як для релігійної, так і для політичної динаміки в Україні.

До надання автокефалії православна церква в Україні була поділена між Українською православною церквою – Московського патріархату (УПЦ МП), яка залишилася в юрисдикції Російської православної церкви (РПЦ), та Українською православною церквою – Київського патріархату (УПЦ КП) та Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), які прагнули незалежності від Москви та прагнули створити єдину православну церкву в Україні.

Питання автокефалії переплелось з ширшою геополітичною напруженістю між Україною та Росією, коли Москва розглядала будь-який крок до незалежності української церкви як загрозу своєму впливу на релігійні справи в Україні та своїм ширшим політичним інтересам. Український уряд, з іншого боку, підтримував створення єдиної автокефальної православної церкви як засобу зміцнення української ідентичності та зменшення російського впливу.

¹⁰ Boston R. Church & State. A Critical Crossroads Many of Our Rights Rest at the Intersection of Church and State. *The Humanist*. 2023. URL: <https://thehumanist.com/magazine/summer-2023/church-state/church-state-a-critical-rossroads/> (дата звернення: 22.06.2024)

Відносини між церквою та державою в Україні залишаються складними та багатограними, на них впливають історична спадщина, геополітичні міркування та внутрішньополітична динаміка. Питання незалежності церкви продовжує резонувати в українському суспільстві, відображаючи ширші дискусії щодо національної ідентичності, суверенітету та ролі релігії в суспільному житті¹¹.

Складні та тривалі відносини між церквою та державою були і залишаються центром політичної теорії та практики протягом всієї історії.

Еволюція до відділення церкви від держави в багатьох сучасних демократичних країнах відображає зусилля збалансувати релігійну свободу з державною владою з метою захисту плюралізму та індивідуальних свобод. Однак у вирішенні таких питань, як релігійне пристосування, формування моральної політики та межі державного втручання в релігійні справи, залишаються постійні проблеми. Оскільки суспільства продовжують розвиватися, розуміння та вирішення цієї динаміки залишається важливим для сприяння інклюзивним та справедливим структурам управління, які підтримують як громадянський порядок, так і релігійне розмаїття.

3. Сучасні виклики та перспективи розвитку відносин церкви та держави

Державно-церковні відносини є одним із видів суспільних відносин, що характеризується рівнем взаємозв'язків церкви, об'єднань, рухів та інших релігійних організацій з державою, ступінь їх взаємозв'язку, а також загальнолюдські принципи. Взаємовідносини між церквою та державою вже давно є предметом інтенсивного вивчення та дискусій. На сучасному етапі, ці відносини стикаються з унікальними проблемами та перспективами через еволюцію суспільних норм, політичного ландшафту та глобальних взаємозв'язків.

На думку О. Фурса, сучасна релігійна організація є багатограним соціальним явищем, що охоплює різноманітні утворення: від великих ієрархічних структур зі своїми правовими системами, які можуть за впливом перевершувати деякі держави або, як у випадку з Ватиканом, бути державами, до невеликих громад, чия релігійна активність обмежується сім'єю чи малою групою. Релігійні організації є невід'ємною частиною соціальної структури сучасного суспільства. Вони існують у країнах з різним ставленням до релігії. Навіть у тих країнах, де релігія вважається соціально небезпечною, релігійні організації

¹¹ Худоба Н. Духовно-релігійна складова державотворення України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. № 2. С. 298–306.

неминуче присутні, хоча можуть не визнаватися або переслідуватися державою. У деяких країнах релігія і релігійні організації фактично замінюють право і державу або використовують їх як інструменти реалізації політичної релігійної влади¹².

Процес секуляризації, який охоплює значну частину сучасного світу, представляє один з найбільших викликів у відносинах між церквою та державою. Секуляризація характеризується зменшенням впливу релігії на різні аспекти суспільного життя, включаючи політику, освіту та культуру. Це призводить до маргіналізації релігійних інститутів у державному управлінні та соціальній сфері¹³. У країнах Західної Європи, таких як Франція, де історично сильні секулярні традиції, релігія була практично витіснена з державного управління та системи освіти. Наприклад, Франція закріпила принципи лаїцизму у своїй Конституції, що передбачає суворе відокремлення церкви від держави і забороняє будь-яке релігійне втручання в державні справи. Це призводить до того, що релігійні організації мають обмежені можливості впливати на політичні процеси та формування суспільних норм і цінностей. У таких умовах церкви змушені шукати нові шляхи взаємодії з суспільством, орієнтуючись більше на соціальну та культурну діяльність, ніж на політичний вплив.

Іншим значним викликом є політизація релігії, коли релігійні організації активно втручаються у політичні процеси та підтримують певні політичні сили. Це явище особливо поширене у країнах з високим рівнем релігійності населення, таких як США або Польща. Якщо говорити більш конкретно, то у Сполучених Штатах Америки релігійні лідери, особливо з консервативних протестантських церков, часто відіграють важливу роль у політичних кампаніях, підтримуючи певних кандидатів або політичні партії. Наприклад, під час президентських виборів 2016 року багато евангелічних християн підтримували Дональда Трампа, що вплинуло на його перемогу. Це створює ситуацію, коли релігійні організації можуть впливати на політичні рішення, що підриває принципи нейтральності держави щодо релігійних питань та може призводити до розколу в суспільстві на релігійній основі. Така ситуація підриває принципи демократичного управління та рівності перед законом, створюючи напруженість

¹² Фурса О.О. Держава і релігійні організації: історико-правові виклики та перспективи. *Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень, філософія права*: матеріали підсумкової науково-практичної конференції II туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт, 12 квітня 2019 р. Київ: НАУ, 2019. С. 64–68.

¹³ Ткачук І. Д. Співвідношення релігії та права як форм регуляції суспільних відносин. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 47–50.

у відносинах між церквою та державою. І в цьому контексті слід особливо уважно ставитись до нормативно-правового регулювання.

Необхідність удосконалення українського законодавства щодо релігійних організацій (об'єднань, громад) та забезпечення свободи совісті та віросповідання пов'язана насамперед із розробкою нормативно-правової бази, орієнтованої на широке партнерство між державою і релігійними організаціями у різних сферах: соціальній роботі, охороні здоров'я, освіті та вихованні молоді, профілактиці правопорушень, відродженні національної культури. Під час підготовки нормативно-правових актів, що стосуються діяльності конфесій, важливо враховувати їхню позицію та інтереси, а також залучати представників релігійних організацій до нормотворчого процесу. Це сприятиме розвитку правової бази інститутів громадянського суспільства в цілому¹⁴.

Конфлікти між різними релігійними спільнотами також представляють серйозний виклик для сучасних держав. У країнах з багаторелігійним складом населення ці конфлікти можуть набувати форму насильницьких зіткнень, що підриває соціальну стабільність та ускладнює державне управління. В Індії, де живуть значні мусульманські та індуїстські громади, релігійні конфлікти неодноразово призводили до насильства та заворушень. Наприклад, у 2002 році в штаті Гуджарат спалахнули масові заворушення між індуїстами та мусульманами, що призвело до загибелі понад 1000 людей. Держава у таких випадках стикається з величезними труднощами у підтриманні громадського порядку та захисті прав усіх громадян. Це підриває стабільність і вимагає від держави розробки комплексних політик для зниження напруженості та запобігання конфліктам.

Не менш важливим викликом, є правові аспекти та межі релігійної свободи. Правові аспекти взаємовідносин між церквою та державою включають визначення меж релігійної свободи та її співвідношення з іншими правами. Це особливо складно в контексті плюралістичних суспільств, де різні релігійні групи можуть мати різні погляди на етичні та моральні питання¹⁵. Наприклад, у Великій Британії були численні судові справи щодо права носіння релігійних символів на роботі. У справі «Eweida v. British Airways» Європейський суд з прав людини ухвалив, що заборона на носіння християнського хреста на робочому

¹⁴ Трофименко В. А., Волчкова М. І. Проблеми взаємовідносин церкви і держави. *Вісник НІОУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2018. № 3.38. С. 119–130.

¹⁵ Піх Ю.А. Загальна характеристика секуляризації і десекуляризації правових систем релігійного типу. Дис... канд. Юрид. наук за спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2017. 226 с.

місці порушує права на релігійну свободу. Це рішення стало важливим прецедентом у визначенні меж релігійної свободи та балансу між правами релігійних груп і секулярними нормами.

Глобалізація та культурні зміни створюють нові виклики для відносин між церквою та державою, особливо у контексті зростання релігійного розмаїття. У Західній Європі, зокрема у Німеччині та Франції, зростання мусульманського населення викликало значні суспільні та політичні дебати щодо інтеграції та адаптації мусульманських громад. Наприклад, питання про носіння хіджабів у школі і на робочих місцях стало предметом численних законодавчих ініціатив і судових розглядів. У Франції у 2010 році було ухвалено закон, що забороняє носіння бурки та нікабу у публічних місцях, що викликало обурення серед мусульманської громади і стало предметом критики з боку правозахисних організацій. Такі ситуації вимагають від держав розробки політик, що забезпечують баланс між захистом прав релігійних меншин та підтриманням секулярних принципів.

Однак відносини церкви та держави мають і свої перспективи.

Однією з ключових перспектив розвитку відносин між церквою та державою є зміцнення діалогу та співпраці. Наприклад, в Німеччині католицька та протестантська церкви активно співпрацюють з державою у сфері соціального забезпечення. Обидві церкви мають значний вплив на надання соціальних послуг, таких як допомога бездомним, лікування залежних від наркотиків та інші форми підтримки вразливих груп населення. Це спільне зусилля сприяє зміцненню соціального захисту та підтримки тих, хто потребує допомоги, в той час як держава виступає регулятором та фінансовим підтримувачем цих ініціатив.

Як слушно пише Г. Єрмакова: «Сприйняття правовою доктриною релігійних, духовно-моральних начал може значно поліпшити якість правового регулювання. Формування доктрини можливе і бажане, у тому числі з урахуванням основних релігійних заповідей, що містяться у священних писаннях світових релігій»¹⁶.

Розвиток міжрелігійного діалогу є ще однією перспективою для відносин церкви та держави. У Канаді міжрелігійні ради та форуми сприяють взаєморозумінню між різними релігійними спільнотами, організовуючи спільні заходи та освітні ініціативи. Наприклад, Конфедерація Канадської Університетської Релігійної Ради здійснює регулярні зустрічі представників різних релігій з метою спільного обговорення гармонізації релігійних практик зі сучасними цінностями і вимогами.

¹⁶ Єрмакова Г. С. Релігійні норми як морально-етична домінанта правової свідомості. *Наше право*. 2017. № 4. С. 188–193.

Реформи в структурі релігійних організацій та їхньої взаємодії з державними інститутами можуть покращити відносини між церквою та державою. У Норвегії було введено нове законодавство, що зобов'язує релігійні організації до більш прозорої фінансової звітності та підзвітності перед державними органами. Це сприяє зменшенню корупційних ризиків і підвищенню довіри суспільства до релігійних інституцій, що є важливим фактором для підтримки їхньої ролі у суспільному житті.

Підвищення рівня релігійної освіти та обізнаності про різні релігії може сприяти зміцненню міжрелігійного діалогу та зменшенню упереджень. У Швеції в шкільній програмі включено вивчення різних релігійних традицій та етики, що сприяє формуванню толерантного ставлення до релігійної різноманітності серед молодого покоління.

Окрім того, інтеграція новітніх технологій у взаємодію між церквою та державою може покращити їхні взаємини. Наприклад, в Південній Кореї релігійні організації активно використовують цифрові платформи для взаємодії з вірянами, що сприяє покращенню комунікації та залученню молодого покоління до церковної діяльності. Це також допомагає зберегти інтерес молоді до релігійних цінностей та традицій в умовах швидкості технологічних змін.

Україна, як суспільство з високим рівнем релігійної ідентифікації, стикається з викликом легітимізації релігійних організацій у політичному просторі. Існує питання про те, наскільки церква може брати участь у формуванні громадської думки та впливати на політичні процеси без порушення принципів секулярності держави. Наприклад, Українська православна церква (Київський патріархат) після отримання автокефалії здобула більшу свободу в участі у громадських обговореннях та підтримці політичних процесів, що відкриває нові виклики у забезпеченні рівності усіх релігійних спільнот перед законом.

Майбутнє політичних відносин церкви та держави в Україні також залежить від впливу релігійних лобі на законодавство. Наприклад, вирішення питань щодо регулювання релігійної освіти в школах чи надання пільг релігійним організаціям може відбуватися через діалог з державними установами. Однак необхідно забезпечити, щоб такий вплив не порушував принципів рівності та секулярності держави, забезпечуючи права всіх громадян незалежно від їхніх релігійних переконань.

Україна також спостерігає за зростанням ролі релігійних громад у соціальних ініціативах, що може вплинути на майбутнє відносин церкви та держави. Наприклад, українські церкви активно залучаються до надання гуманітарної допомоги та виконують важливі соціальні функції, які доповнюють діяльність державних установ.

Також слід зазначити, що існування Української Православної Церкви, яка підпорядкована Московському патріархату, представляє значний ризик для України, в умовах повномасштабної війни з лютого 2022 року. Церква виступає не лише релігійною установою, але й потенційним інструментом впливу для політичних інтересів зовнішнього актора. Це ставить під загрозу національну безпеку та суверенітет країни, оскільки може сприяти дестабілізації суспільно-політичної ситуації та поглибленню міжконфесійних розбратів.

У контексті сучасних викликів і перспектив розвитку відносин між церквою та державою актуальними є ризики, пов'язані з впливом зовнішніх чинників на церковні структури, особливо в умовах конфліктів та геополітичних напруг. Національна безпека, стабільність суспільства та збереження суверенітету стають важливими завданнями у контексті таких відносин. Однак існує потенціал для покращення через розвиток діалогу, співпраці та взаєморозуміння між церковними та державними структурами. Наприклад, реформи в управлінні та збільшення прозорості можуть зміцнити взаємодію, сприяючи стабілізації суспільних відносин та підвищенню довіри громадян до обох інституцій. Остаточний успіх залежить від здатності досягти балансу між релігійною свободою, секулярністю держави та потребами сучасного суспільства в умовах глобалізації та зростаючої культурної різноманітності.

ВИСНОВКИ

У сучасному світі державно-церковні відносини залишаються складною і актуальною проблемою, яка включає в себе історичний контекст, політичні аспекти та виклики сьогодення. Історична ретроспектива свідчить про те, що відносини між церквою і державою завжди відображали загальний соціокультурний контекст суспільства. У багатьох країнах це взаємодія мала значний вплив на формування політичних структур та нормативних баз, що регулюють діяльність обох інституцій.

Політичний вимір державно-церковних відносин демонструє важливість для політичних акторів врахувати релігійні погляди та цінності населення у процесі прийняття стратегічних рішень. З одного боку, це може призводити до певного впливу церкви на політичні процеси; з іншого – до забезпечення гарантій релігійної свободи та розподілу владних повноважень між церковною та світською сферами.

Сучасні виклики, з якими стикаються державно-церковні відносини, включають глобалізацію, зміни в суспільних цінностях та роль інформаційних технологій у формуванні громадської думки. Ці

фактори створюють нові умови для взаємодії між церквою і державою, вимагаючи від обох сторін адаптації до нових реалій і пошуку компромісів у розв'язанні спірних питань.

Перспективи розвитку відносин церкви та держави полягають у поглибленні діалогу та співпраці на основі взаємного поваги до автономії кожної інституції. Важливо, щоб обидві сторони зберігали баланс між захистом релігійних свобод та забезпеченням суспільного порядку, враховуючи міжнародний досвід та кращі практики.

Державно-церковні відносини в сучасному світі залишаються не лише важливим елементом політичного ландшафту, але й викликом для взаєморозуміння та співпраці в сферах, що стосуються загального блага суспільства. Їхній успішний розвиток залежить від гнучкості у відносинах, взаємного зацікавлення у співпраці та здатності до адаптації до змін у соціально-політичному середовищі.

АНОТАЦІЯ

Робота досліджує актуальні питання державно-церковних відносин у сучасному політичному контексті, зосереджуючись на їхньому історичному розвитку та поточних викликах. Проблематика дослідження включає аналіз взаємодії між державними установами та релігійними організаціями, враховуючи вплив історичної спадщини та сучасних ідеологій на ці відносини. Авторка розглядає фундаментальне питання відокремлення чи співпраці між церквою та державою, акцентуючи увагу на важливості цього балансу для забезпечення демократичних принципів, таких як свобода совісті, рівність перед законом та захист прав. Основні результати дослідження показують, що сучасні державно-церковні відносини мають значний вплив на формування політичних структур та нормативних баз, які регулюють діяльність обох інституцій. Політичний вимір цих відносин охоплює формулювання державної політики, законодавчої бази та суспільного ставлення до релігійної автономії та державного втручання. Дослідження підкреслює важливість врахування релігійних поглядів та цінностей населення у процесі прийняття стратегічних рішень, що сприяє збереженню балансу між релігійною свободою та світською владою.

Література

1. Володимир А. Т., Майя І. В. Проблеми відносин між церквою і державою. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2018. № 3(38). 119–130.

2. Гнатченко С. В. Релігія та політика у сучасному інформаційному суспільстві. С. 55–56.

URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/4e3d97c2-7a18-4c1e-8487-d13ebc2292f4/content> (дата звернення: 21.06.2024)

3. Єрмакова Г. С. Релігійні норми як морально-етична домінанта правової свідомості. *Наше право*. 2017. № 4. С. 188–193.

4. Коппель. О., Пархомчук О. Релігійний фактор в світовій політиці. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. № 46. С. 26–30.

5. Лазор К. П. Процес взаємодії церкви та інститутів державної влади: історія та сучасність. Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 48. С. 317–323.

6. Мартишин Д. Взаємовідносини держави та церкви: огляд богословської літератури. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. № 4. С. 45–51.

7. Піх Ю.А. Загальна характеристика секуляризація і десекуляризації правових систем релігійного типу. Дис... канд. юрид. наук за спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2017. 226 с.

8. Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України. Київ : Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 272 с.

9. Рибачук М. Громадянське суспільство і церква. *Сучасна українська політика*. Політики і політологи про неї. 2004. Вип. 5. С. 12–23.

10. Ткачук І. Д. Співвідношення релігії та права як форм регуляції суспільних відносин. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 47–50.

11. Трофименко В. А., Волчкова М. І. Проблеми взаємовідносин церкви і держави. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2018. № 3.38. С. 119–130.

12. Фурса О.О. Держава і релігійні організації: історико-правові виклики та перспективи. Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень, філософія права: матеріали підсумкової науково-практичної конференції II туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт, 12 квітня 2019 р. Київ: НАУ, 2019. С. 64–68.

13. Худоба Н. Духовно-релігійна складова державотворення України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. № 2. С. 298–306.

14. Boston R. Church & State. A Critical Crossroads Many of Our Rights Rest at the Intersection of Church and State. *The Humanist*. 2023. URL: <https://thehumanist.com/magazine/summer-2023/church-state/church-state-a-critical-crossroads/> (дата звернення: 22.06.2024)

15. Crux R. Is Separation of Church and State a Relic of the Past? *Atoday*. 2023. URL: <https://atoday.org/is-separation-of-church-and-state-a-relic-of-the-past/> (дата звернення: 22.06.2024)

16. Miller N. *The Religious Roots of the First Amendment: Dissenting Protestants and the Separation of Church and State*. Oxford University Press. 2012. 158 p. <https://doi.org/10.1093/ahr/118.1.177>

Information about the author:

Shapovalova Alla Mykolaivna,

PhD in Political Sciences,

Associate Professor at the Department of State Law and Humanities

V. I. Vernadsky Taurida National University

33, John McCain Str., Kyiv, 01042, Ukraine